

ПРОБЛЕМА ГРАНИЦЬ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ГЕОГРАФІЇ

Постановка проблеми. Сучасний суспільно-географічний простір має велику кількість політико-географічних форм організації суспільства, що відображається в політичному, економічному чи культурному відношенні. Актуальність дослідження границь впливає з необхідності більш глибокого дослідження територіальної організації суспільства. Наявність різних форм та типів регіонів у світі викликає таку ж різну кількість границь. В політичній географії основним об'єктом дослідження є державний кордон. Хоча границь набагато більше і часто вони мають вплив більший, ніж державний кордон чи адміністративні границі. Недостатня теоретико-методологічна розробленість цього питання в українській політичній географії ставить завдання дослідження – систематизацію границь, розробку методики дослідження та вивчення.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Вивчення границь в політичній географії існує з початку розвитку самої науки. Проте до сьогодні є різні погляди на теорію границь, що спираються як на класичні, так і на сучасні теоретичні погляди. Найбільш відомими дослідниками в області вивчення границь є К. Фосетт, А. Паасі, Д. Ньюмен, П. Тейлор, М. Фуше, Дж. О'Локлін, В. О. Колосов [2,3,6,7,8], в українській політичній географії є дослідження М. С. Дністрянського, Б. П. Яценка [1,5].

В українській політичній географії не сформувалось окремого напрямку – вивчення теорії границь, хоча динамічність політико-географічного простору викликає проблему вивчення різних форм та типів границь в Україні та в макрорегіональному масштабі. Це визначило **мету даного дослідження** – теоретичну систематизацію границь для подальшого практичного вивчення границь різних територій.

Виклад основного матеріалу. Політична географія та один з її головних напрямків – геополітика – акцентують свою увагу на границях

різного рівня та типів. Причиною цього є те, що для дослідження об'єктів геополітики їх необхідно виокремити у просторі, на території, виділити серед інших систем понять чи явищ. Процес виділення границь та саме проведення границь для досліджуваного об'єкта може змінюватись і мати різну методологічну та теоретичну основу залежно від напрямку та мети дослідження.

В українській політичній географії не розрізняють чітко поняття «границя» та «кордон». Часто при перекладі з іноземної літератури, особливо російської, поняття «границя» замінюють на «кордон», або взагалі не виділяють розбіжності між цими поняттями [4,5]. Поняття

«границя» є більш широким і більш змістовним, має риси неоднозначності та багатоплановості. У той час як кордон – офіційно визначена лінія на поверхні Землі (суходолі та водному просторі) й уявна вертикальна площина, що проходить через неї в повітряному просторі та надрах Землі, яка встановлює межі держави [5].

Кордон – це лінія, яка розмежовує країни або певні території на основі міжнародних чи міждержавних договорів. Границя – це лінія або межа, яка може бути природно-географічною або суспільно-географічною, чіткою або розмитою. Виділення саме границі в політичній географії має виходити з того, що границі можуть мати різну природу – національні, мовні, етнічні і т.д.

В політичній географії найбільшу увагу приділяють державним кордонам, які є чіткими і картографічно фіксованими. Проте суспільно-політичне середовище динамічне, тому границі та кордони, як проекція процесів у територіально-політичній структурі суспільства, відображають лише певний період статичності існуючих меж.

Дослідження границь та їх теоретичні та прикладні розробки існували з самого початку становлення політичної географії. Виділяють чотири етапи зміни домінуючих підходів та поглядів на границю, її функції, класифікацію та властивості:

- 1) історико-географічний підхід (з XIX століття – до 1950-х років);
- 2) функціональний підхід (1950-1970-ті роки);
- 3) політологічні підходи (1970-1980-ті роки);
- 4) плюралізм теоретичних підходів з 1990-х років: світосистемно-ідентичнісний, геополітичний підходи, границі як соціальні уявлення, підхід «політики сприйняття практики» [3].

Етапність зміни поглядів на концепцію границь пов'язана зі зміною світової політичної системи та форми взаємодії між державами та соціокультурними групами. Виділяють п'ять історичних типів світових систем:

- 1) *Вестфальська система – з 1648 р.;*
- 2) *Віденська система – з 1813- 1815 рр.;*
- 3) *Версальська система – з 1918 по 1940-і рр.;*
- 4) *Потсдамська система – 1945 – 1991 рр.;*
- 5) *новий світовий порядок – з 1990-х років [6].*

На сьогодні існує багато класифікацій границь, які в залежності від напрямку дослідження, обирають ту чи іншу класифікацію та набір видів границь. В. О. Колосов називає наступні класифікації границь:

- класифікація за морфологією (геометричні, астрономічні, звивисті, прямі);
- за природними особливостями (оро- і гідрографічні);
- за походженням, історією та тривалістю існування (колоніальні, післявоєнні, договірні та ін.);
- за функціями (бар'єрна, фільтрувальна, контактна) [2].

Б. П. Яценко додає ще генетичну класифікацію кордонів (антецедентні, накладені, реліктові) [5].

Проте границь набагато більше, і охопити всі види і типи границь практично неможливо. Тому кожна класифікація границь може використовуватись в залежності від мети та напрямку дослідження границь.

Можна додати, що важливою є класифікація границь як суспільно-географічного явища, для якого характерні не лише соціально-економічні чи політичні чинники, але також частково і природно-географічні – простір, місцезнаходження, природно-ресурсний потенціал території, а також історія формування та розвитку територій, які мають певні усталені особливості. Класифікації границь у політичній географії в цілому мають такі види (таблиця 1).

Границі мають три основні функції: бар'єрну, контактну та фільтруючу. На думку В. Колосова, границі відіграють також роль певних мембран, що регулює обмін між етнічною та державною територією і оточуючим середовищем, без чого цій території загрожує хаос і «ентропія» людських та матеріальних ресурсів [3].

Більшість класифікацій на цих видах границь або кордонів закінчується. Проте класифікації в більшості стосуються державних кордонів і не завжди включають границі, які існують фактично, проте не закріплені юридично, є неофіційними. В. О. Колосов виділяє границі де-юре і границі де-факто [2]. Границі де-факто переважно є культурними границями, границями між економічними і військово-політичними блоками. З розвитком та ускладненням територіально-політичної організації суспільства більшість границь де-факто перетворюються в границі де-юре.

Таблиця 1. Класифікації границь в політичній географії (за [2,3,5,7,8], модифіковано доповнено автором)

Види класифікації границь	Типізація границь
<i>Морфологічна</i>	<i>Геометричні</i>
	<i>Астрономічні</i>
	<i>Звивисті</i>
	<i>Прямі</i>
<i>За природно-географічними особливостями</i>	<i>Суходільні</i>
	<i>Гідрографічні або морські</i>
	<i>Комбіновані</i>
<i>Генетична</i>	<i>Антецедентні (“піонерні”)</i>

	<i>Субсеквентні (“наступні”)</i>
	<i>Накладені</i>
	<i>Реліктові</i>
За походженням, історією і тривалістю існування	<i>Колоніальні</i>
	<i>Довоєнні</i>
	<i>Післявоєнні</i>
	<i>Переговорні</i>
	<i>Нав’язані</i>
	<i>Встановлені посередниками</i>
	<i>Спірні</i>
	<i>Інтеграційні</i>
	<i>Компенсаційні</i>
За функціями	<i>Бар’єрні</i>
	<i>Фільтрувальні</i>
	<i>Контактні</i>
	<i>Регулюючі</i>
	<i>Відокремлюючі</i>
Суспільно-географічні	<i>Цивілізаційні</i>
	<i>Етнічні</i>
	<i>Культурні</i>
	<i>Конфесійні (релігійні)</i>
	<i>Мовні</i>
	<i>Геоелектронічні</i>
	<i>Геополітичні</i>
	<i>Політико-адміністративні та державні кордони</i>

Різниця між цими границями в тому, що границі де-факто є юридично, документально зафіксованими, визнаються більшістю держав. У той же час границі де-факто існують у політичному чи культурному ландшафті території у вигляді границь між етносами, культурами чи релігіями тощо, проте не фіксуються юридично. Нові політичні границі (кордони) на усіх ієрархічних рівнях майже ніколи не виникають на пустому місці і дуже рідко «перекроюють» старі. Частіше всього культурні границі перетворюються у границі де-юре.

Висновки. Аналіз існуючих підходів до концепції теорії границь та систематизація видів границь показує перспективність дослідження границь. Вивчення різних видів границь на певній території розширює розуміння процесів та явищ, що відбуваються на досліджуваній території. Необхідність вивчення впливає з актуальності регіональних досліджень та прогнозування

геополітичної, геоекономічної та соціокультурної трансформації регіонів та територій України та макрорегіону, де розташована держава.

Список літератури:

1. Дністрянський М. С. Геополітичні доктрини і підходи: аналіз методології: Монографія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 114 с.
2. Колосов В. А., Мироненко Н. С. Геополитика и политическая география: Учебн. для вузов. - М.: АспектПресс, 2001. – 479 с.
3. Колосов В. А. Теоретическая лимология: новые подходы // Международные процессы. – 2003, том 1, № 3 (3). Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/three/004.htm>.
4. Кудряченко А. І. Геополітика: Підручник. – К.: МАУП, 2004. – 296 с.
5. Політична географія і геополітика: Навч. посіб. / Б. П. Яценко, В. І. Стафійчук, Ю. С. Браїчевський та ін.; за ред. Б. П. Яценка. – К.: Либідь, 2007. – 255с.
6. Тузиков А. Р. Основы геополітики: Учебн. пособие. – М.: Кнорус, 2004. – 272 с.
7. Agnew A. John. A companion to political geography / John A. Agnew, K. Mitchell, Gearoid O'Tuathail. Oxford, Blackwell Publishing, 2003. – 494 p.
8. Ramesh D. Ditshit. Political geography: the spatiality of politics. – New Delhi. Toronto: Tata McGraw. – Hill Pub.,Co., 2000. -288p.

